

Lykiardopoulos, Nikolaos

Η κληρονομιά του Γλωσσικού Ζητήματος : γλωσσικές πολεμικές στη σύγχρονη Ελλάδα

Neograeca Bohemica. 2012, vol. 12, iss. [1], pp. 41-56

ISBN 978-80-260-4596-0

ISSN 1803-6414

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/142387>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Η κληρονομιά του Γλωσσικού Ζήτηματος – Γλωσσικές πολεμικές στη σύγχρονη Ελλάδα

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΛΥΚΙΑΡΔΟΠΟΥΛΟΣ

Κληρονομιά, όπως ξέρουμε, αφήνει κάτι που δεν είναι πλέον ζωντανό. Ήδη λοιπόν από τον τίτλο της διάλεξης¹ στην οποία βασίζεται το παρόν κείμενο θέλησα να καταστήσω σαφές ότι τα αντικείμενα γλωσσικής πολεμικής που προτίθεται να παρουσιάσω, όσο κι αν μας φέρνουν στο νου το Γλωσσικό Ζήτημα, το οποίο απασχόλησε και κράτησε ανάστατο τον Ελληνισμό για μεγάλο χρονικό διάστημα, πριν ακόμη κι από τη σύσταση του ελληνικού κράτους, δεν κρατούν το Γλωσσικό Ζήτημα στη ζωή. Συμβατικά θεωρούμε ότι το Γλωσσικό Ζήτημα έκλεισε το 1976 με τη γλωσσική μεταρρύθμιση που καθιέρωσε ως επίσημη γλώσσα του ελληνικού κράτους τη Δημοτική «άνευ ιδιοματισμών και ακροτήτων». Στην πραγματικότητα το ζήτημα ήταν την εποχή εκείνη κάτι παραπάνω από ώριμο να κλείσει, καθώς η θέση υπέρ της διατήρησης της διγλωσσίας/διμορφίας μέσω της Καθαρεύουσας είχε χάσει το δυναμισμό της ήδη από πολλά χρόνια πριν.

Σήμερα έχουμε πια ξεχάσει την οξύτητα που είχε κατά καιρούς αποκτήσει το Γλωσσικό Ζήτημα, όταν ήταν ακόμη ζωντανό. Δεν χύνεται σήμερα αίμα στο πλαίσιο κάποιου γλωσσικού εμφυλίου, όπως είχε συμβεί το 1901 με τα Ευαγγελικά. Φαντάζονται σήμερα αδιανόητα γεγονότα όπως ότι είχε απολυθεί ο Κωστής Παλαμάς από τη Γραμματεία του Πανεπιστημίου Αθηνών, επειδή είχε δημοσιεύσει τις απόψεις του υπέρ της Δημοτικής, ότι είχαν σταλεί το 1920 με υπουργική βούλα στην πυρά («να καώσι») αναγνωστικά γραμμένα στη Δημοτική, ότι είχε παραπεμφθεί ο φωτισμένος παιδαγωγός Αλέξανδρος Δελμούζος σε δίκη εξαιτίας της δράσης του υπέρ της Δημοτικής ή, ακόμα βαρύτερο, ότι ο κορυφαίος μας φιλόλογος Ι. Κακριδής βρέθηκε, εν μέσω γερμανικής Κατοχής, να υφίσταται πειθαρχική δίωξη από τους πανεπιστημιακούς συναδέλφους του για αντεθνική δράση, επειδή είχε γράψει βιβλία του στη Δημοτική και μάλιστα σε μονοτονικό σύστημα (η λεγόμενη «Δίκη των Τόνων»). Και τι να πει κανείς για το θανάσιμο κίνδυνο που διέτρεχε κανείς να στιγματιστεί πολιτικά στις πιο μαύρες μετεμφυλιακές εποχές, αν χρησιμοποιούσε σε λάθος στιγμή και σε λάθος ακροατήριο Δημοτική! Κανένας τέτοιος κίνδυνος δεν απειλεί όποιον τοποθετείται σήμερα επί γλωσσικών θεμάτων. Ο διάλογος γύρω από γλωσσικά θέματα μπορεί σήμερα να αποκτή ενίοτε μια οξύτητα που συμβαδίζει με το εθνικό μας ταμπεραμέντο, αλλά μέχρις εκεί.²

¹ Το παρόν κείμενο συνοψίζει διάλεξη την οποία έκανα στη Φιλοσοφική Σχολή του Καρόλειου Πανεπιστημίου Πράγας στις 17 Μαΐου 2012.

² Θα ήθελα, εν προκειμένω, να μπορούσα να έλεγα ότι εξίσου αδιανόητες μάς φαίνονται σήμερα και οι σχολκρατικές πρακτικές κάποιων γλωσσαμυντόρων δημοκόπων του τότε, οι οποίοι με πατριδοκάπηλη ρητορική προπαγάνδιζαν ακόμα και το λιντσάρισμα όσων έβαζαν στο στόχαστρο, π.χ. του Παλαμά, αλλά τα γεγονότα του περασμένου καλοκαιριού με τη δημαγωγική επίθεση εις βάρος του βιβλίου Γραμματικής για την Ε' Δημοτικού δείχνουν ότι η μαύρη κλωστή που ξεκινά από το σκοταδισμό παλαιότερων εποχών δεν έχει κοπεί αλλά φτάνει ως τις μέρες μας.

Το ουσιωδέστερο όμως βρίσκεται αλλού. Πέρα από τους τόνους, υψηλούς ή νηφάλιους, στις σύγχρονες γλωσσικές πολεμικές μεταξύ των Ελλήνων διανοουμένων, όπως εκδηλώνονται μέσα από βιβλία, αρθρογραφία σε εφημερίδες και περιοδικά αλλά και έναν πολύ ζωντανό διαδικτυακό διάλογο, μπορεί το αντικείμενο να είναι πάντα η γλώσσα, κανείς όμως δεν θέτει σοβαρά ζήτημα επιστροφής στην προτέρα κατάσταση, δεν αμφισβητείται το κύρος της Νέας Ελληνικής ως εθνικής γλώσσας και το κυριότερο: ακόμα και σε στιγμές όπου οι τόνοι της αντιπαράθεσης ανεβαίνουν δραματικά, όλοι την ίδια Ελληνική μιλούνε. Έτσι, αν στο παρελθόν ο Ευγένιος Βούλγαρις, ο Δημήτριος Καταρτζής, ο Διονύσιος Σολωμός, ο Αδαμάντιος Κοραής, ο Γιάννης Ψυχάρης, ο Γεώργιος Χατζηδάκις, πρότειναν και χρησιμοποιήσαν οι ίδιοι στα κείμενά τους μορφές Ελληνικής σαφώς διακριτές μεταξύ τους, οι σημερινοί πρωταγωνιστές αυτού που αποκαλώ «κληρονομιά του Γλωσσικού», όπως ο Εμ. Κριαράς, ο Γ. Μπαμπινιώτης, ο αξέχαστος Α-Φ. Χριστίδης, ο Δ. Μαρωνίτης, ο Γ. Καλιόρης κ.ά. αλλά και τα διάφορα ιστολόγια, ιστότοποι και διαδικτυακά φόρα που συμμετέχουν στην εν λόγω πολεμική,³ γράφουν στην ίδια Ελληνική, κατανοητή από κάθε επαρκή αναγνώστη· οι οποίες διαφοροποιήσεις του ενός από τον άλλον γίνονται σε υφολογικό επίπεδο και σε περιορισμένο φάσμα γλωσσικών επιλογών, όπου άλλος προτιμά λογότερο και ο άλλος δημωδέστερο τύπο.

1. Υπάρχει ενιαίο ιδεολογικό υπόβαθρο στις σύγχρονες αντιπαράθεσεις με γλωσσικό αντικείμενο;

Ήδη στην προσπάθειά μας να ορίσουμε τους δύο πόλους μιας ενδεχόμενης «μητέρας όλων των πολεμικών» σκοντάφτουμε πάνω στο πρώτο αμφιλεγόμενο θέμα: Μπορούμε να αναγάγουμε τις διάφορες αντιπαράθεσεις σε ένα γενικό δίπολο όπως το δίπολο Δημοτικής – Καθαρεύουσας; Η αλήθεια είναι ότι στα δύο αντίπαλα «στρατόπεδα» κάθε επιμέρους αντιπαράθεσης μπορούμε να διακρίνουμε στοιχεία, στο περιεχόμενο των απόψεων αλλά ενδεχομένως και στα επιχειρήματα που διατυπώνουν, τα οποία τους συνδέουν με ένα από τα δύο στρατόπεδα του πάλαι ποτέ Γλωσσικού Ζητήματος. Επειδή όμως δεν μπορεί πια να γίνεται λόγος για καθαρευοσιάνους και δημοτικιστές, ένα σχήμα που συχνά χρησιμοποιείται και θα μπορούσε επομένως να λειτουργήσει ως κοινός παρονομαστής, είναι το σχήμα «συντηρητικοί – προοδευτικοί». Η τάση βέβαια είναι όσοι χρησιμοποιούν αυτό το σχήμα να εντάσσουν αυτομάτως τον εαυτό τους στο στρατόπεδο των προοδευτικών. Και όπως ήταν άλλοτε ζήτημα προοδευτισμού η υποστήριξη της Δημοτικής, έτσι και σήμερα μπορεί να θεωρείται προοδευτικός όποιος υποστηρίζει τη φυσική εξέλιξη της γλώσσας έναντι της ρυθμιστικής προσέγγισης αλλά και όποιος ισχυρίζεται ότι τα Αρχαία πρέπει να διδάσκονται λιγότερο στα σχολεία ή ότι κακώς αντιμετωπίζεται η Ελληνική ως μία και αδιαίρετη γλώσσα, ενώ είναι συντηρητικός όποιος υποστηρίζει π.χ. το πολυτονικό.

³ Επιλέγω ως αντιπροσωπευτικότερα και ποιοτικότερα τα εξής: <http://lexilogia.gr/forum>, <http://sarantakos.wordpress.com>, <http://neostipoukeitos.wordpress.com>, <http://periglwtssio.blogspot.com>, <http://yannisharis.blogspot.com>, <http://linguarium.blogspot.com>, <http://www.polytoniko.org>.

Η κληρονομιά του Γλωσσικού Ζητήματος

Ένα πρόβλημα που έχουμε αμέσως αμέσως με το αντιθετικό σχήμα «συντηρητικοί – προοδευτικοί» είναι ότι κανένας από όσους, στο πλαίσιο των γλωσσικών αντιπαράθεσεων, χαρακτηρίζεται συντηρητικός δεν αποδέχεται ασμένως αυτό το χαρακτηρισμό. Αν μάλιστα λάβουμε υπόψη μας ότι το 1976 συμπίπτει με την έναρξη της Μεταπολίτευσης, στην κουλτούρα της οποίας η έννοια «συντηρητικός» ήταν έντονα στιγματισμένη, καταλαβαίνουμε ακόμη ευκολότερα την αντίδραση αυτή. Μία συνήθης απάντηση όσων χαρακτηρίζονται έτσι είναι πως «στη γλώσσα δεν υπάρχουν συντηρητικοί και προοδευτικοί· υπάρχουν μόνο γλωσσικώς ευαισθητοποιημένοι». Πάντως, αυτή η αντίδραση θυμίζει σε πολιτικό επίπεδο το γεγονός ότι, αντίθετα από άλλες χώρες, όπου η έννοια «Δεξιά» είναι απενοχοποιημένη, στην Ελλάδα, και ειδικά μετά το 1981, η δεξιά παράταξη δεν χαϊρόταν να αποκαλείται έτσι· κατά καιρούς μάλιστα υιοθέτησε για τον εαυτό της εναλλακτικούς χαρακτηρισμούς («Φιλελεύθερη Παράταξη», «Κεντροδεξιά» κλπ.) ή συνθηματολογικού τύπου υπεκφυγές, όπως «υπέρβαση των ιδεολογικών διακρίσεων» ή «δεν υπάρχουν δεξιοί και αριστεροί· υπάρχουν μόνο Έλληνες». Το γεγονός αυτό όμως δεν σημαίνει ότι όλα αυτά τα χρόνια δεν υπήρχε Δεξιά στην Ελλάδα.

Ουσιαστικότερη θα θεωρούσα την αρνητική αντίδραση στο εν λόγω σχήμα εκ μέρους όσων απλούστατα δεν θεωρούν ότι τους αντιπροσωπεύει ένας χαρακτηρισμός, ο οποίος, με αφορμή την άποψή τους σε ένα επιμέρους γλωσσικό θέμα, κατά κάποιον τρόπο τούς φορά κοστούμι ένα ολόκληρο σύνολο απόψεων σε άλλα παρεμφερή ζητήματα, τις οποίες ενδεχομένως δεν πρεσβεύουν. Συγκεκριμένα, σπάνια είναι η περίπτωση σοβαρού διανοουμένου, εξ όσων πρωταγωνιστούν στις διαμάχες που ονομάζω «κληρονομιά του Γλωσσικού», ο οποίος να ταυτίζεται σε όλα τα θέματα που θα εξετάσουμε παρακάτω με τις απόψεις της ίδιας πάντα πλευράς. Υπήρξαν π.χ. τρανταχτές περιπτώσεις ανθρώπων των γραμμάτων από το «προοδευτικό» στρατόπεδο που ξιφούλκησαν κατά της θεσπίσεως του μονοτονικού.

Ο πειρασμός είναι μεγάλος να προβάσουμε τις γλωσσικές αντιθέσεις, όπως τις γνωρίσαμε κατά τον 20^ο αιώνα, στο πολιτικό φάσμα της Ελλάδας, και να φανταστούμε ένα απλουστευτικό σχήμα κατά το οποίο όσο πιο αρχαϊζουσα Καθαρεύουσα τόσο πιο άκρα Δεξιά, όσο πιο ψυχαρακή Δημοτική τόσο πιο άκρα Αριστερά, ενώ κάπου στο μέσο οι μετριοπαθείς κεντροδεξιοί και κεντροαριστεροί να προτιμούν τις συμβιβαστικές λύσεις της Κοινής Νέας Ελληνικής εν είδει «εκπαιδευτικού Δημοτικισμού», απλής Καθαρεύουσας ή μιας Δημοτικής με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη λόγια επίδραση.

Σε ένα τέτοιο σχήμα οι ρωγμές θα ήταν πολλές. Δεν ήταν π.χ. λιγότερο βασιλόφρων ο Ψυχάρης από το Χατζιδάκι. Και αν επέκρινε, ως ασυμβίβαστος δημοτικιστής, τη μετριοπαθή γλωσσική μεταρρύθμιση της φιλελεύθερης κυβέρνησης Βενιζέλου, αυτό δεν το έκανε επειδή ιδεολογικά βρισκόταν αριστερότερα· κάθε άλλο. Η αιτία που διέρρηξε τις σχέσεις του με το Νουμά, την εφημερίδα που είχε αποτελέσει για πολλά χρόνια πιστό όργανο των γλωσσικών του απόψεων, ήταν η στροφή της εφημερίδας αυτής σε θέσεις φιλικές προς το σοσιαλισμό, αφορμή δε της ρήξης ήταν ούτε λίγο ούτε πολύ η δημοσίευση στο Νουμά ενός αντιπολεμικού άρθρου από ένα Γερμανό σοσιαλιστή.

Αλλά και η Αριστερά δεν αγχάλιασε αμέσως το Δημοτικισμό. Το *Κοινωνικόν μας Ζήτημα* του Γεωργίου Σκληρού γράφτηκε σε Καθαρεύουσα που δεν είχε τίποτε να ζηλέψει

από την Καθαρεύουσα του αστικού Τύπου. Ο Ριξοσπάστης τα πρώτα χρόνια, ακόμη και μετά τη στροφή του στο σοσιαλισμό, γραφόταν σε Καθαρεύουσα. Ακόμη αριστερότερα, ο αναρχικός συνδικαλιστής Σπέρας, πρωταγωνιστής στην απεργία των μεταλλωρύχων της Σερίφου το 1916, Καθαρεύουσα χρησιμοποιούσε στα κείμενά του, ακόμη και σε αυτά που είχαν το χαρακτήρα προκηρύξεως, το ίδιο και στο κείμενο που έγραψε εκ των υστέρων για να εξιστορήσει τα γεγονότα, με τίτλο *Η απεργία της Σερίφου. Ήτοι αφήγησις των αιματηρών σκηνών της 21ης Αυγούστου 1916 εις τα μεταλλωρυχεία του Μεγάλου Λειβαδίου της Σερίφου*. Για να μπερδέσουμε ακόμη περισσότερο τα πράγματα, μπορούμε να προσθέσουμε και ότι η πρώτη επιστημονική, γραμμένη από γλωσσολόγο, γραμματική της Δημοτικής, η *Γραμματική του Μανόλη Τριανταφυλλίδη*, συντάχθηκε στο πλαίσιο πρωτοβουλίας του καθεστώτος Μεταξά. Το «παράδοξο» φαντάζει βέβαια λιγότερο παράδοξο αν συνεκτιμήσουμε ότι το δημοτικιστικό κίνημα συμβάδισε με την ανάπτυξη του εθνικισμού στην Ελλάδα, το δε μίγμα εθνικισμού με λαϊκότητα ταίριαζε στην ιδεολογία του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου. Αντίστοιχα παραδείγματα ρωγμών στο απλουστευτικό σχήμα μπορούμε να βρούμε και στα μετά τη μεταρρύθμιση του '76 χρόνια, όπου φωνές π.χ. από την Αριστερά επισήμαναν θετικές πλευρές της λόγιας παράδοσης ενώ διαμαρτυρήθηκαν για ακρότητες που εντόπιζαν στη χρήση της Δημοτικής.

Όλα τα παραπάνω ωστόσο δεν αρκούν για να διαψεύσουν τη βασική διαπίστωση ότι το αίτημα του δημοτικισμού αναπτύσσεται παράλληλα με μία γενικότερη κίνηση που επιδίωκε τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής κοινωνίας και των θεσμών της, το δε κίνημα του δημοτικισμού στηρίχθηκε, ιδίως στα πρώτα δύσκολα χρόνια του, σε πολιτικό επίπεδο από ένα άτυπο μέτωπο που διαμορφώθηκε από διανοούμενους και πολιτικούς της φιλελεύθερης αστικής παράταξης και της Αριστεράς. Οι εναλλαγές στην κυβέρνηση φιλελεύθερων και συντηρητικών κυβερνήσεων από την πρώτη γλωσσική μεταρρύθμιση του Βενιζέλου το 1917 έως το 1976, χωρούν σχεδόν παράλληλα με προσπάθειες εισαγωγής της Δημοτικής στα σχολεία από τη μία πλευρά και την ακύρωση αυτών των προσπαθειών από την άλλη. Η Αριστερά μετά από κάποια χρόνια αμηχανίας αναγνώρισε ταξική διάσταση στο Γλωσσικό Ζήτημα, οι δε κυριότεροι λογοτέχνες της εξακολούθησαν την καλλιέργεια της Δημοτικής ως μέσου λογοτεχνικής έκφρασης και, στο πλαίσιο της πολιτικής τους στράτευσης, έλαβαν και αυτοί ενεργότατο μέρος στις γλωσσικές συγχρούσεις. Όσο λοιπόν αποπροσανατολιστικό μπορεί να είναι ένα αυστηρά διπολικό σχήμα όταν προσπαθούμε να καταλάβουμε σωστά τι θέλει να μας πει ένας συγκεκριμένος στοχαστής, τόσο εσφαλμένο θα ήταν να αποσυνδέσουμε τις διάφορες συγχρούσεις για γλωσσικά θέματα στο χώρο της εκπαίδευσης, του πολιτισμού, της κίνησης των ιδεών από βασικές τάσεις που διέπουν εδώ και δύο τουλάχιστον αιώνες αυτούς τους χώρους.

2. Αξιολόγηση της Μεταρρύθμισης του 1976

Αν και κανένας σοβαρός παράγοντας των σύγχρονων γλωσσικών πολεμικών δεν υποστηρίζει σήμερα την επιστροφή στην προ του 1976 κατάσταση, δεν λείπουν οι φωνές

Η κληρονομιά του Γλωσσικού Ζητήματος

που επικρίνουν τη Μεταρρύθμιση της κυβέρνησης Ράλλη. Αν βέβαια κινηθούμε πέρα από τη σοβαρή, με γλωσσολογικά επιχειρήματα αντιπαράθεση και επισκεφθούμε διαδικτυακούς τόπους με εθνικιστικό αρχαιολατρικό προφίλ, θα βρούμε ιερειμιάδες, σύμφωνα με τις οποίες η Μεταρρύθμιση ήταν μια εθνική καταστροφή και ευθύνεται σχεδόν για οτιδήποτε αρνητικό ταλανίζει τη σύγχρονη Ελλάδα. Η όλη φρασεολογία που χρησιμοποιείται από όσους επιδίδονται σε τέτοιους αφορισμούς μοιάζει πολύ με το γλωσσάμυντορισμό της εποχής του Γλωσσικού Ζητήματος. Μέσα μάλιστα στο ευρύτερο κλίμα της σημερινής κρίσης, το οποίο ευνοεί τις ανορθολογικές προσεγγίσεις και τους μύθους, ο αφορισμός αυτός βρίσκει απήχηση και σε κύκλους πέρα από τους παραδοσιακά συντηρητικούς.

Επειδή όμως αντικείμενο του παρόντος κειμένου δεν είναι η γλωσσική μυθολογία στη σύγχρονη Ελλάδα αλλά οι αντιπαράθεσεις με επιχειρήματα, είναι μάλλον σκόπιμο να εξετάσουμε τις επικρίσεις που διατυπώθηκαν σε επιμέρους πτυχές της Μεταρρύθμισης με σημείο αιχμής το πόσο χώρο άφησε αυτή η Μεταρρύθμιση στη λόγια παράδοση. Έτσι, ήδη στις 16 Μαρτίου 1976 ο καθηγητής γλωσσολογίας Γ. Μπαμπινιώτης, σε εκτενές άρθρο του στην εφημερίδα *Καθημερινή*, με τίτλο *Πέρα της καθαρευούσης και της δημοτικής*, κάνει λόγο για μισαλλοδοξία και ακρότητες στη νέα γλωσσική πολιτική και επικρίνει τη νέα σχολική γραμματική με το σκεπτικό ότι δεν αναγνωρίζει το μικτό χαρακτήρα της Νέας Ελληνικής. Μετά από αυτή τη δημοσίευση ξεκινά ένας ενδιαφέρων διάλογος με τον καθηγητή Εμ. Κριαρά, ιστορική φυσιογνωμία του δημοτικιστικού κινήματος. Ο Εμ. Κριαράς με άρθρα του, όπως τα *Σωστή Δημοτική και αντιρροήσεις αναχρονιστικές και Μάταιες αντιρροήσεις στη σωστή Δημοτική*, υπερασπίζεται τη Μεταρρύθμιση απαντώντας ότι η κριτική του Γ. Μπαμπινιώτη είναι έμμεση συνηγορία για την Καθαρεύουσα αλλά και, επί της ουσίας, ότι η Δημοτική έχει ούτως ή άλλως ενσωματώσει ό,τι λόγιο ήταν όντως αναγκαίο, επομένως με τη διδασκαλία της Δημοτικής δεν αποσιωπάται η λόγια παράδοση. Τα «δίκαια» του μικτού χαρακτήρα της Νέας Ελληνικής, θα επισημάνει εν συνέχεια και η *Διακήρυξη του Ελληνικού Γλωσσικού Ομίλου*, που κυκλοφόρησε το 1982 με τις υπογραφές των Γ. Μπαμπινιώτη, Οδ. Ελύτη, Α. Νικολαΐδη, Γ. Ντεγιάννη, Α. Σκιαδά, Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα, Γ. Χειμωνά.

Είναι ευρύτερη η διαπίστωση ότι η κριτική εκ μέρους των «συντηρητικών», για να επανέλθουμε στο αδρομερές μας σχήμα, καταμαρτυρεί στη Μεταρρύθμιση ισοπέδωση και μονοτυπία. Κατά κάποιον τρόπο αντιστρέφει δηλαδή έναν φόγο που απέδιδαν οι δημοτικιστές εις βάρος της Καθαρεύουσας, σαν να εφαρμόζουν οι πρώην επαναστάτες τα εξουσιαστικά τερτίπια των παλιών τους αντιπάλων τώρα που ήρθαν στα πράγματα.

Ο αντίλογος είναι ότι στην πραγματικότητα ποτέ δεν ήταν τα πράγματα τόσο ανεκτικά όσον αφορά τις γλωσσικές προτιμήσεις του καθενός όσο μετά τη Μεταρρύθμιση. Αρκεί να σκεφτεί κανείς τις δυσάρεστες περιπέτειες που αντιμετώπισαν δημοτικιστές, όπως ο Παλαμάς, ο Δελμούζος, ο Κακριδής αλλά και χιλιάδες ανώνυμοι, επειδή επέλεξαν αυτή τη μορφή έκφρασης και θα συμφωνήσει ότι κανείς δεν κινδύνευσε από ανάλογες περιπέτειες μετά την καθιέρωση της Δημοτικής. Η δε μονοτυπία αφορά προφανώς τη σχολική γραμματική, η οποία από τη φύση της, μεταξύ άλλων και για καθαρά παιδαγωγικούς λόγους, είναι αναπόφευκτα μονότυπη.

Δημοτικιστικές ακρότητες έχουν επισημανθεί και σε σχέση με το πώς πέρασε το πνεύμα της Μεταρρύθμισης στο δημόσιο λόγο. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ότι κριτική εις βάρος τέτοιων ακροτήτων διατυπώθηκε και από λογίους της Αριστεράς. Ο Γ. Καλλιόρης π.χ. διαμαρτύρεται στις 11 Ιουνίου 1982 στο περιοδικό *Αντί*, για τον «ψυχαναγκασμό της ομοιοτυπίας», όπως εκδηλώνεται στα εκδημοτικισμένα *Τράπεζα της Ελλάδας* (αντί *Ελλάδος*), *Κρατικό Θέατρο Βόρειας Ελλάδας* (αντί *Βορείου Ελλάδος*), *δελτίο ταυτότητας* (αντί *ταυτότητας*), *υπουργός άμυνας* (αντί *αμύνης*)· αξιοσημείωτο είναι ότι σήμερα, 30 χρόνια μετά, τίποτε από αυτά δεν ενοχλεί, καθώς όλα πέρασαν τελικά στη γλωσσική μας συνήθεια. Από την άλλη δεν πέρασαν άλλα παραδείγματα που αναφέρει, τα οποία όντως θεωρούνται πλέον εμβλήματα δημοτικιστικού ιακωβινισμού, όπως *σταθμός Αάρισας*, *οδός Βασιλίσσας Σοφίας*, *συμπερασματικός σύνδεσμος επόμενα* αντί *επομένως*, *εχτός μάχης*, *των δευτερευόντων προσώπων* αντί *δευτερευόντων*, *έκθεσαν* αντί *εξέθεσαν*, *έκδωσαν* αντί *εξέδωσαν*.

3. Πώς αποτιμάται ο ρόλος της Καθαρεύουσας;

Το ερώτημα αυτό συνδέεται άμεσα με το προηγούμενο αντικείμενο. Και πάλι θα παρακάμψω την πληθώρα των ανορθολογικών διαδικτυακών ιστοτόπων που επιδίδονται μεταξύ άλλων στην ωραιοποίηση ενός καθόλου ωραίου παρελθόντος και θα περιοριστώ στους «συντηρητικούς» με επιχειρήματα, οι οποίοι με κάθε ευκαιρία τονίζουν ότι δεν πρέπει να τοποθετούμαστε έναντι της Καθαρεύουσας απορριπτικά. Μεταξύ αυτών σταχυολογούμε την άποψη ότι η Καθαρεύουσα αποτέλεσε ένα είδος γέφυρας που επέτρεψε την ομαλή μετάβαση από την Αρχαίζουσα του αττικισμού στη σημερινή Δημοτική. Καθάρισε, όπως λένε και όπως λέει και το ίδιο το όνομά της, το νεοελληνικό λεξιλόγιο από ένα σωρό «βάρβαρα» δάνεια, τουρκικά, σλαβικά, ιταλικά, αλβανικά, και τα αντικατέστησε με γνήσια ελληνικά μέσω λόγιων νεολογισμών ή με εσωτερικό δανεισμό από την Αρχαία. Δάνεια βεβαίως, «κρυφά», εισήγαγε από τη Γαλλική πολυάριθμα και η Καθαρεύουσα, τα λεγόμενα μεταφραστικά δάνεια, όπως είχαν επισημάνει και παλιοί δημοτικιστές σαν τον Ελισαίο Γιανίδη.

Εντελώς αρνητική είναι η αποτίμηση του ρόλου της Καθαρεύουσας από επικριτές της όπως οι γλωσσολόγοι της *Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου* αλλά όχι μόνο αυτοί. Τονίζεται ο αρνητικός ρόλος της στην ομαλή γλωσσική ανάπτυξη των Νεοελλήνων. Επισημαίνονται επίσης οι ιδεολογικές προεκτάσεις του φαινομένου και οι σχέσεις του με γενικότερα σχήματα προκαταλήψεων, που αντιτάχθηκαν στην ευρωπαϊκή νεοτερικότητα. Ενίοτε βέβαια παρακάμπτουν το γεγονός ότι τόσο η Καθαρεύουσα όσο και ο Δημοτικισμός γεννήθηκαν στην ίδια μήτρα, του Νεοελληνικού Διαφωτισμού αρχικά, και αναπτύχθηκαν σε ένα άλλο κοινό πλαίσιο, του νεοελληνικού εθνικισμού μετέπειτα. Πιστεύω ότι μία νέα γενιά επιστημόνων, αξιοποιώντας τα διδάγματα της επιστήμης της ιστορίας των ιδεών, θα προβάλλει μελλοντικά αυτές τις κοινές αφετηρίες, ξεπερνώντας την εντύπωση περί αγεφύρωτου χάσματος.

Η κληρονομιά του Γλωσσικού Ζητήματος

Γενικότερα ωστόσο συνδέουν οι επικριτές της Καθαρεύουσας την εικαζόμενη αποστροφή της προς το φυσικό και το λαϊκό με μια νοοτροπία, κυρίαρχη και στο σήμερα, που φαίνεται να αποτελεί κληρονομιά της. Τη νοοτροπία που εμποδίζει και σήμερα γενιές Νεοελλήνων, ήδη από τα σχολικά θρανία, να εκφράζονται απρόσκοπτα και φυσικά και συνοφίζεται στο «Μην το λες όπως σου έρχεται φυσικά! Είναι άσχημο!». Με την ανάπτυξη, τις τελευταίες δεκαετίες, γλωσσολογικών κλάδων όπως η κοινωνιογλωσσολογία και η ψυχολογολογία έχει καταστεί εφικτό να περιγραφούν και επιστημονικώς προβλήματα που προκάλεσε η Καθαρεύουσα καθώς και άλλες μορφές διγλωσσίας/διμορφίας ανά τον κόσμο στην ψυχολογική ανάπτυξη των ομιλητών.

4. Με ποιον όρο πρέπει να ονομάζουμε την προ του 1976 κατάσταση;

Ακόμα και γύρω από ένα τόσο τεχνικής φύσεως θέμα, βλέπουμε ότι αναπτύσσεται άλλο ένα δίπολο: Είναι σωστό να ονομάζουμε την κατάσταση αυτή «διγλωσσία» ή πρέπει να χρησιμοποιούμε ή και να επινοήσουμε έναν άλλο όρο; Επικριτικός έναντι του όρου αυτού στάθηκε π.χ. ο Γ. Μπαμπινιώτης, προτείνοντας ως ακριβέστερους τους όρους «διμορφία» ή και «διυφία», οι οποίοι αμβλύνουν τη διαφορά ανάμεσα στην Καθαρεύουσα και στη Δημοτική. Το σκεπτικό είναι ότι δεν έχουμε να κάνουμε εν προκειμένω με δύο διαφορετικές γλώσσες αλλά με δύο εκδοχές της Ελληνικής, η οποία εμπεριέχει, μαζί με την εκάστοτε σύγχρονη έκφασή της, και τη λόγια παράδοση. Από την άλλη πλευρά, γλωσσολόγοι όπως ο Εμ. Κριαράς εμμένουν στον όρο «διγλωσσία» θεωρώντας την αντίπαλη επιχειρηματολογία από μάταιη εκζήτηση έως και ύποπτη.

Βέβαια, αν στεκόμασταν στην καθαρά τεχνική πλευρά του θέματος θα μπορούσαμε να δεχτούμε ότι είναι αναγκαίο να διακρίνουμε στα Ελληνικά το φαινόμενο που στα αγγλικά ονομάζεται *diglossia* και περιγράφει καταστάσεις όπως της Ελληνικής επί Γλωσσικού Ζητήματος, της Αραβικής, της Νορβηγικής κλπ. από το φαινόμενο που στα αγγλικά ονομάζεται *bilingualism* και αφορά την ύπαρξη δύο διαφορετικών γλωσσικών κοινοτήτων στην ίδια χώρα, όπως π.χ. στο Βέλγιο, ή την περίπτωση ατόμων που από τα παιδικά τους χρόνια μαθαίνουν να επικοινωνούν σε δύο διαφορετικές γλώσσες. Ωστόσο, αν το εν λόγω ζήτημα εγείρει πάθη, αυτό δεν οφείλεται στην όποια τεχνική του πλευρά, αλλά μάλλον σε ένα άλλο ζήτημα, που θα εξετάσουμε αμέσως μετά και το οποίο μάς πηγαίνει απευθείας στις διαδικασίες διαμόρφωσης εθνικής ταυτότητας από το Νεοελληνικό Διαφωτισμό και ύστερα.

5. Πόσες είναι οι ελληνικές γλώσσες;

«Είναι μία και αδιαίρετη», διατρανώνει η μία πλευρά του διπόλου μας. Από την άλλη πλευρά δεν έχουμε μια εξίσου ρητή και απερίφραστη τοποθέτηση. Το να αμφισβητήσεις άλλωστε ευθέως ότι η ελληνική γλώσσα είναι μία στην ιστορική της εξέλιξη σε υποχρεώνει

να πεις με τη σειρά σου πόσες ελληνικές γλώσσες πιστεύεις ότι πρέπει να διακρίνουμε ανά τους αιώνες.

Αυτό που γενικά φαίνεται να ενοχλεί γλωσσολόγους όπως τον Α.-Φ. Χριστίδη στον αφορισμό περί μίας και αδιαίρετης είναι η υπόρρητη αμφισβήτηση της αυτονομίας της Δημοτικής, με όλες τις επιπτώσεις που έχει αυτό, σε κοινωνικό, πολιτικό και σε παιδαγωγικό επίπεδο. Επανειλημμένως υπήρξε αντικείμενο κριτικής όχι μόνο από επιστήμονες αλλά και από γλωσσικά ευαισθητοποιημένους αρθρογράφους, όπως ο Γ. Χάρης, το πώς τέτοιες αντιλήψεις δημιουργούν την ψευδαίσθηση ότι λέξεις της Αρχαίας μπορούν να χρησιμοποιούνται με τον ίδιο τρόπο και σημασία και στη Νέα. Προκαλείται έτσι σύγχυση, η οποία δεν αφήνει να γίνει στο μαθητή αντιληπτό ότι, όταν θέλουμε να γράψουμε στα Νέα Ελληνικά, πρέπει να χρησιμοποιούμε άλλες γραμματικές, άλλα βοηθήματα και άλλα λεξικά από αυτά των Αρχαίων.

Τελικά, το ζήτημα είναι καθαρά ιδεολογικό, όπως είναι και η εθνική ταυτότητα και αυτοσυνειδησία. Στην εθνική συνείδηση του σύγχρονου Έλληνα παίζει βασικό ρόλο η σχέση με τους αρχαίους Έλληνες. Άλλωστε ήδη από τις πρώτες δεκαετίες του Νεοελληνικού Διαφωτισμού έπαψε να γίνεται η παλιά διάκριση ανάμεσα σε Ρωμαίικα και Ελληνικά, έτσι και λόγος γινόταν πλέον για Ελληνικά διαφορετικών ιστορικών περιόδων. Δεν παρέχει η γλωσσολογία αντικειμενικά εργαλεία για να καθοριστεί πού αρχίζει η μία γλώσσα και πού τελειώνει η άλλη. Αν ο Σλοβάκος ομιλητής θεωρεί ότι μιλά μια άλλη γλώσσα από την Τσεχική, τότε η γλωσσολογία ταξινομεί τα Τσέχικα και τα Σλοβάκικα ως δύο ξεχωριστές γλώσσες, έστω κι αν οι φωνητικές, μορφολογικές και συντακτικές τους διαφορές είναι μικρότερες από αυτές της Νέας Ελληνικής από την Αρχαία Ελληνική. Το δυσάρεστο και παραπλανητικό είναι όταν επί ενός θέματος που δεν υπόκειται σε αντικειμενικά κριτήρια, επειδή έχει και συναισθηματικό χαρακτήρα, ορισμένοι ομιλητές τοποθετούνται φορώντας το μανδύα του γλωσσολόγου – ενώ μάλλον λειτουργούν σαν κήρυκες – και δίνοντας έτσι στο κοινό την ψευδαίσθηση ότι όσα λένε προκύπτουν ως πορίσματα επιστημονικών μεθόδων.

6. Ποια λύση πρέπει να δίνει η επίσημη γραμματική σε ακαταστάλακτες δομές του συστήματος;

Ο σύγχρονος ομιλητής της Ελληνικής, αν και θεωρεί ότι μιλά Δημοτική, δεν συνειδητοποιεί πόσα από τα γλωσσικά στοιχεία που χρησιμοποιεί στην καθημερινή του επικοινωνία προέρχονται από τη λόγια παράδοση και είναι ξένα προς τη Δημοτική που υποστήριζαν οι παλιοί δημοτικιστές. Δέξεις όπως *καθήκον*, *ενδιαφέρων*, *γεγονός*, *καθεστώς*, *συμβάν*, *πληγείς*, *ειλικρινής*, *σύμπαν*, *μηδέν*, *φωνήεν*, *οξύ*, *δόρυ*, *οδός* κλίνονται με τρόπο που δεν ανήκει στην καθαρή Δημοτική, με αποτέλεσμα αμηχανία και λάθη, ιδίως στην κλίση των επιθέτων στα τρία γένη τους. Ρήματα όπως *παράγω*, *αποβαίνω*, *συλλαμβάνομαι* σχηματίζουν τον αόριστό τους με βάση την αρχαία γραμματική, πράγμα που δεν επιτρέπει την απρόσκοπτη χρήση τους από την πλειονότητα των ομιλητών. Ο δε παρατατικός ρημάτων

Η κληρονομιά του Γλωσσικού Ζητήματος

όπως επιτίθεμαι ή παραιτούμαι φέρνει αμηχανία ακόμη και σε γνώστες της γραμματικής της Αρχαίας, καθώς έχουν να διαλέξουν ανάμεσα σε ένα σωστό αρχαιοπρεπή τύπο που ξενίζει έντονα και σε μια σειρά εναλλακτικών τύπων, πλησιέστερων στη Δημοτική, που δεν έχουν βρει ακόμη καθολική αναγνώριση.

Η σημερινή στάση των συνεχιστών του Δημοτικισμού έχει εξελιχθεί σε σχέση με τον ιακωβινισμό εποχών όχι και τόσο μακρινών. Το 1965, κατά την τελευταία, πριν από την οριστική, μεταρρύθμιση προς την κατεύθυνση της Δημοτικής, ο Ευ. Παπανούτσος πρότεινε να αντικατασταθεί το *αφελής* με το *απλοϊκός*, ενώ αργότερα ο Κριαράς πρότεινε να αντικατασταθεί το *ασθενής* με το *άρρωστος*, ο δε Τσοπανάκης, προκειμένου να αποφυγούμε τον κάβο της λόγιας κλίσης, πρότεινε να αντικατασταθεί το *βαρύ ύδωρ* (του βαρέος ύδατος) με το *βαρύ νερό* (του βαριού νερού). Σήμερα αναγνωρίζεται γενικά ότι όλο αυτό το λεξιλόγιο έχει ριζώσει για καλά στη γλώσσα μας, δεν μπορούμε να κάνουμε χωρίς αυτό, επομένως πρέπει να βρεθεί ο κατάλληλος τρόπος να διδαχθεί η χρήση του. Ποια είναι όμως η σωστή του χρήση και κλίση; Αναλογιστείτε π.χ. τις διαφορετικές εναλλακτικές για τον παρατατικό του παραιτούνται: *παρητούντο* (ή αρχαιοπρεπέστερα *παρητούντο*), *παραιτούνταν*, *παραιτιόνταν*, *παραιτιούνταν*, *παραιτιόντουσαν* (ή ιδιωματικότερα *παραιτιόσαντε*). Για άλλη μια φορά διακρίνουμε ένα φάσμα απόψεων ανάμεσα στο «γνώμονας είναι η Αρχαία» και στο «γνώμονας είναι ο μηχανισμός της σύγχρονης γλώσσας», όπου περιλαμβάνονται ενδιάμεσες βαθμίδες αλλά και «καθαρές» λύσεις. Αν μάλιστα σε αυτά προσθέσουμε και τις διάφορες διτυπίες, όπως *κίξω/χτίξω*, *φτηνός/φθηνός*, *εξεταστεί/εξετασθεί*, *προσεχθεί/προσεχετεί*, *Οκτώβριος/Οχτώβρης*, *βαλανίδι/βελανίδι*, το πεδίο για αντιπαραθέσεις με γλωσσο-ιδεολογικά κίνητρα, π.χ. στη συντακτική πολιτική ενός εκδοτικού οίκου ή σε μία εξεταστική επιτροπή, γίνεται απέραντο!

Να σημειωθεί ότι η γραμματική Τριανταφυλλίδη δεν αναγνώριζε, για ρήματα όπως το *θεωρώ* ή το *παραιτούμαι*, άλλο κλιτικό παράδειγμα από αυτό του *λαλώ*, -*είς* (άρα: *παραιτιόνταν/παραιτιούνταν* και *θεωριόνταν/θεωριούνταν*!). Για λόγους όπως οι παραπάνω ήταν επιβεβλημένο να εισαχθεί στα σχολεία μια νέα γραμματική της Νέας Ελληνικής, η οποία να αναγνωρίζει όλες αυτές τις λόγιες επιδράσεις. Δεν μπορώ να μην επισημάνω εδώ ότι ένας ακόμη λόγος που καθιστά γελοίες τις επιθέσεις που εξαπολύθηκαν εις βάρος του βιβλίου γραμματικής της Ε' Δημοτικού το περασμένο καλοκαίρι από έναν όχλο που θυμίζει τους παλιούς γλωσσαμύοντες, με την κατηγορία μεταξύ άλλων ότι το βιβλίο αυτό οδηγεί τη γλώσσα σε περαιτέρω κατήφορο μετά τη «μισητή» Μεταρρύθμιση του '76, ένα ακόμη λοιπόν στοιχείο γελοιότητας αυτών των επιθέσεων είναι ότι στην πραγματικότητα η νέα σχολική γραμματική είναι πιο κοντά στην Καθαρεύουσα από την παλιότερη!

7. Η θέση των Αρχαίων στο σχολείο

Ένα ακόμη σημείο τριβής αποτελεί η διαφωνία σχετικά με τη θέση των Αρχαίων Ελληνικών στα σχολεία. «Όσο γίνεται περισσότερα» θα μπορούσε να διατυπωθεί συνοπτικά η θέση της μίας πλευράς. Εύκολα αντιληπτός γίνεται ο δεσμός αυτής της πλευράς με την αντίληψη της

Καθαρεύουσας περί ανωτερότητας της Αρχαίας Ελληνικής αλλά και την προ-γλωσσολογική προκατάληψη ότι η γλώσσα όταν αλλάζει «χαλάει». Να σημειωθεί επίσης ότι στο ζήτημα αυτό η παράταξη της «Αντιμεταρρύθμισης» πέτυχε μία νίκη: Ενώ η Μεταρρύθμιση Ράλλη θέσπισε τον περιορισμό της διδασκαλίας της αρχαίας ελληνικής γλώσσας στο Λύκειο, από το 1991, επί κυβερνήσεως Κ. Μητσστάκη και αφού είχαν προηγηθεί ποικίλες επικρίσεις εναντίον αυτής της επιλογής, μεταξύ άλλων και από τον Υπουργό Παιδείας του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Αντώνη Τρίτση, η αρχαία ελληνική γλώσσα επέστρεψε στα γυμνάσια.

Αυτό που ενδιαφέρει περισσότερο εν προκειμένω είναι η γλωσσική αξία που δίνεται στο μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών. Η «συντηρητική» πλευρά διατείνεται ότι χωρίς Αρχαία Ελληνικά οι Έλληνες δεν μπορούν να μιλήσουν σωστά ούτε Νέα Ελληνικά. Χαρακτηριστικό είναι ότι, ενώ αυτή η θέση διατυπώνεται κατά καιρούς αξιωματικά, μεταξύ άλλων και από γλωσσολόγους, δεν έχει μεσολαβήσει ούτε μία επιστημονική εργασία σε επίπεδο γλωσσολογίας και παιδαγωγικής που να αποδεικνύει κάτι τέτοιο.⁴ Ωστόσο η επίκληση αυτού του «αξιώματος» έχει αποτελέσει αιτιολογικό για την αύξηση των ωρών διδασκαλίας των Αρχαίων, π.χ. το 2004, χωρίς όμως ποτέ να δοθεί μία πειστική εξήγηση του γιατί η γκρίνια (που δεν υποστηρίζεται από καμιά απολύτως τεκμηριωμένη μελέτη) περί παρακμής της γλώσσας, λεξιπενίας, αλαλίας, γλωσσικής αφασίας όχι μόνο δεν έχει πάψει μετά την επιστροφή των Αρχαίων στα γυμνάσια το 1991 αλλά αυξάνεται. Τα προβλήματα που παρατηρούνται τόσο στα μαθητικά γραπτά όσο και στο δημοσιογραφικό λόγο και αφορούν την αδυναμία στην παραγωγή κειμένων με σαφήνεια, ακρίβεια και απρόσκοπτη ροή λόγου δεν φαίνεται να έχουν μειωθεί από το 1991, πέρα όμως από αυτό έχει εξηγηθεί επαρκώς πώς η διδασκαλία της γραμματικής και του συντακτικού των Αρχαίων μπορεί να βοηθήσει στην αντιμετώπισή τους.

Πρέπει να τονιστεί ότι καμιά σοβαρή φωνή από την «προοδευτική» πλευρά δεν αμφισβητεί τη σημασία της κληρονομιάς του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού στο όνομα μιας ανώτερης νεοτερικότητας, όπως έκανε π.χ. ο φιλόλογος Ραλλίδης στο διήγημα του Δημήτρη Χατζή *Η Διαθήκη του Καθηγητή*, που έλεγε στους μαθητές του ότι όλοι οι αρχαίοι τραγικοί μαζί δεν άξιζαν όσο τρεις στίχοι του Σαίξπηρ. Η αμφισβήτηση αφορά τη σύνδεση του μαθήματος των Αρχαίων με το μάθημα της γλώσσας. Πέρα από τη θέση π.χ. του Εμ. Κριαρά ότι ήταν παιδαγωγικό λάθος η επαναφορά της αρχαίας γλώσσας στο Γυμνάσιο, πέρα από τα παραδείγματα από άλλες χώρες (π.χ. κανείς στη Γαλλία δεν υποστηρίζει ότι όποιος δεν ξέρει Λατινικά δεν μιλά καλά Γαλλικά), διατυπώνεται από πολλούς γλωσσολόγους η ανησυχία ότι έτσι αμφισβητείται η αυτονομία της Νέας Ελληνικής και υπονομεύεται μεθοδολογικά η διδασκαλία της ως ξεχωριστού μαθήματος. Και επειδή το ιδεολογικό στοιχείο δεν μπορεί να λείψει ούτε εδώ, ο Α.-Φ. Χριστίδης επισήμανε ιδεολογικές προεκτάσεις στην αξιολόγηση των Αρχαίων Ελληνικών, οι οποίες παραπέμπουν σε προϊδεασμούς περί φθοράς της γλώσσας από την εξέλιξή της και κατωτερότητας της λαϊκής γλώσσας.

⁴ Επιμένω στο «επιστημονικό», διότι δεν εννοώ βεβαίως με αυτό «έρευνες» όπως αυτήν http://www.pi-schools.gr/download/news/deltio-tipou_26_01_07.pdf.

Η κληρονομιά του Γλωσσικού Ζητήματος

8. Τονικό σύστημα

Η δεύτερη σημαντικότερη μεταρρύθμιση μετά τη Μεταρρύθμιση του 1976 έγινε το 1982 και αφορά την ορθογραφία και συγκεκριμένα την καθιέρωση του μονοτονικού συστήματος. Η καθιέρωση αυτή έγινε σε πλαίσιο γενικής συναίνεσης από ολόκληρο το πολιτικό φάσμα. Αντίδραση σημειώθηκε από ορισμένους εκδοτικούς οργανισμούς αλλά και μεμονωμένους διανοουμένους, επίσης από ολόκληρο το πολιτικό φάσμα· δεν έλειψαν μάλιστα φωνές εναντίωσης και από διανοουμένους της Αριστεράς όπως του φιλοσόφου Κορνήλιου Καστοριάδη, του Άγγελου Ελεφάντη ή του Γιάννη Καλιόρη. Γενική πάντως ήταν η συναίνεση από την πλευρά των γλωσσολόγων, με εξαίρεση κάποιες ενστάσεις, όπως του Γεωργίου Μπαμπινιώτη, κατά της κατάργησης της δασείας.

Σήμερα, εξακολουθούν να υπάρχουν εκδοτικοί οίκοι που τυπώνουν τα έργα τους σε πολυτονικό, δεν λείπουν δε οι φωνές που επικρίνουν την καθιέρωση του μονοτονικού.

Στον ακόλουθο πίνακα επιχειρώ να παρουσιάσω τα κυριότερα επιχειρήματα των υποστηρικτών του πολυτονικού και τον αντίστοιχο αντίλογο.

υπέρ του πολυτονικού	κατά του πολυτονικού
ιστορική συνέχεια	- οι Αρχαίοι δεν είχαν τόνους και πνεύματα - η παράδοση αυτή είναι λιγότερο μακρά απ' όσο νομίζεται
τò πολυτονικό επιταχύνει τήν εύκολότερη διάκριση λέξεων (π.χ. ὄρος – ὄρος, βοηθὸ ἀσυρματιστὴ – βοηθὸ ἀσυρματιστή)	- περιορισμένες οι περιπτώσεις - δυσανάλογο το βάρος της διδασκαλίας του
δεν είναι τόσο δύσκολο όσο λένε	- είναι αρκετά δύσκολο στη διδασκαλία - γεννά άγωνα αδιέξοδα στη συζήτηση για την επιλογή οξείας ή περισπωμένης σε πολλές λέξεις της Νέας Ελληνικής που δεν υπήρχαν στην Αρχαία (π.χ. λυκουρίνος, υποκοριστικά σε -άκος)
- ή χρησιμότητα και ή εύκολία είναι τόσο βασικό επιχειρήμα; - μέχρι ποιόν βαθμό μπορεί να νομιμοποιεῖ αλλαγές;	- ναι, όταν το βάρος της διδασκαλίας είναι δυσανάλογο - πάντως δεν τίθεται θέμα κατάργησης της ιστορικής ορθογραφίας
ή πληροφορία πού μεταφέρουν τὰ πνεύματα συμπεριέχει στοιχεῖα ἐτυμολογικά, μορφολογικά, π.χ. στή σύνθεση τῶν λέξεων (ἐφάμιλλος ἀλλά ἐπακριβής, καθημερινή ἀλλά κατήχηση)	- η ιστορική ορθογραφία ούτως ή άλλως περιέχει ετυμολογικές πληροφορίες - η σημερινή σύνθεση εκ των πραγμάτων δεν λαμβάνει υπόψη τη δασεία (π.χ. αντηλιακό, αντιαρματικό κλπ.)
ἀδιάφορο τί συμφέρει οικονομικά τὰ ἐκδοτικά συγκροτήματα	αντιοικονομικό το πολυτονικό
εἶναι ὁμορφο	

Τελικά τα μόνα επιχειρήματα που δεν μπορούν να βρουν αντίλογο φαίνονται να είναι το αισθητικό («είναι πιο όμορφο») και το συναισθηματικό («έτσι συνηθίσαμε να γράφουμε εμείς οι άνω των 50»). Ωστόσο είναι αυτά που ακούγονται λιγότερο, ίσως γιατί διαισθάνονται οι υποστηρικτές του πολυτονικού ότι επιχειρήματα ρομαντικού χαρακτήρα καταδικάζουν και κάθε πιθανότητα επανακαθιέρωσής του.

9. Πώς πρέπει να διαμορφώνεται η ορθογραφία;

Ως γνωστόν η ορθογραφία της Νέας Ελληνικής είναι ιστορική. Εγχειρήματα υπέρ της φωνητικής ορθογραφίας, όπως του Γιάννη Βηλαρά προεπαναστατικά ή των κομμουνιστών Ποντίων στην ΕΣΣΔ τα πρώτα χρόνια μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση δεν είχαν συνέχεια. Ωστόσο και μέσα στο πλαίσιο της ιστορικής ορθογραφίας έχει κατά καιρούς τεθεί θέμα απλοποίησης. Μετά τη Μεταρρύθμιση του '76 π.χ. αποφασίστηκε η κατάργηση της διάκρισης μεταξύ των καταλήξεων οριστικής και υποτακτικής ενεστώτα (να κάνει – να κάνη). Μία ακόμη απλοποίηση αφορά τις λέξεις με ξενική προέλευση, συμπεριλαμβανομένων των κυρίων ονομάτων, οι οποίες γράφονται πλέον με την απλούστερη δυνατή ορθογραφία (τρένο αντί τραίνο, λέδη αντί λαϊδή, Γκι ντε Μοπασάν αντί Γκυ ντε Μωπασάν). Διαπιστώνεται ότι και στο ζήτημα των απλοποιήσεων υπάρχει ένα δίπολο στο πλαίσιο του οποίου οι «προοδευτικοί» τάσσονται υπέρ, ενίοτε με σκεπτικό που περιφρονεί την παράδοση, οι δε «συντηρητικοί» τάσσονται *a priori* κατά, συνδέοντας την απλοποίηση με την οκνηρία και την εκβαρβάρωση.

Πέρα όμως από τα παραπάνω, υπάρχει σήμερα ένα ακόμη πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ της απόψεως που θέλει την ιστορική ορθογραφία να βασίζεται σε απόλυτα ετυμολογικό κριτήριο και της απόψεως που ζητεί να αποφεύγονται ακρότητες στην εφαρμογή του ετυμολογικού κριτηρίου. Να σημειωθεί ότι την τελευταία άποψη υιοθετεί και η επίσημη σχολική ορθογραφία, όπως διαμορφώθηκε από τον Μ. Τριανταφυλλίδη, γι' αυτό και μαθαίνουμε στο σχολείο να γράφουμε *τραβώ* και όχι *τρανώ*, καθώς η ετυμολογία της λέξης από το *ταύρος* (*ταυρώ*) δεν είναι αισθητή στο σύγχρονο Έλληνα. Το *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (ΑΝΕΓ) του Γ. Μπαμπινιώτη από την άλλη προτιμά να προβάλλει σε ορισμένες δεκάδες λέξεων μια άλλη ορθογραφία από την καθιερωμένη, με το σκεπτικό ότι είναι ετυμολογικά ορθότερη. Το εγχείρημα αυτό φαίνεται να βρήκε απήχηση και σε εκδοτικά συγκροτήματα αλλά και εκδοτικούς οίκους, που ακολουθούν την ορθογράφηση Μπαμπινιώτη αντί της σχολικής, παρά την κριτική που έχει υποστεί ότι ανατρέπει καθιερωμένες εδώ και δεκαετίες ορθογραφίες (π.χ. *πλημύρα* αντί *πλημμύρα*, *καρώτο* αντί *καρότο*, *ρωδάκινο* αντί *ροδάκινο*, *τσιπούρα* αντί *τσιπούρα*, *τσηρώτο* αντί *τσιρότο*, *κουλλούρι* αντί *κουλούρι*, *κανόνι* αντί *κανόνι*, *αγώρι* αντί *αγόρι*).

Η συζήτηση σχετικά με το πόσο ετυμολογική μπορεί να είναι η ορθογραφία μας έχει απασχολήσει και ειδικευμένους τόπους του Διαδικτύου. Ενδεικτικά, από το ιστολόγιο του γλωσσολόγου Θεόδωρου Μωυσιάδη (<http://linguarium.blogspot.com>) έχουν διατυπωθεί,

Η κληρονομιά του Γλωσσικού Ζητήματος

μεταξύ άλλων, τα εξής επιχειρήματα υπέρ της αυστηρά ετυμολογικής ορθογραφίας του ΛΝΕΓ: α) το κριτήριο του συμβιβαστικού ιστορισμού (εννοεί την προσέγγιση Τριανταφυλλίδη, δηλαδή τη σημερινή σχολική ορθογραφία) είναι ρευστό· β) το σύστημα Τριανταφυλλίδη παρουσιάζει ασυνέπειες· γ) η δύναμη της αδράνειας ενδέχεται να δαιμονώνει αδικαιολόγητα σφάλματα.

Από την άλλη, ο ιστολόγος μεταφραστής Νίκος Σαραντάκος αντιτείνει, μεταξύ άλλων, ότι: α) με το εγχείρημα των νέων ορθογραφήσεων το ΛΝΕΓ, αντί να ξεδιαλύνει το μπερδεύει περισσότερο· β) ούτε το ΛΝΕΓ αποφεύγει τις ασυνέπειες σε σχέση με το απόλυτο ετυμολογικό κριτήριο, δεν φτάνει π.χ. στο σημείο να γράψει το *αγριοβασιλιάτικος αγριοβασιλειάτικος* ούτε το *τραβώ τρανώ* ούτε το *φιλί φιλεί*· γ) η περιφρόνηση της χρήσης είναι αλαζονική και λειτουργεί σαν μαγνήτης για τους επηρμένους, που σπεύδουν να υιοθετήσουν τις αποκλίνουσες ορθογραφήσεις για να ξεχωρίσουν.

10. Η γλώσσα μας σήμερα

Ένα ακόμη πεδίο αντιπαράθεσης, με το οποίο και κλείνω, είναι η γενικότερη τοποθέτηση ως προς την κατάσταση της γλώσσας μας σήμερα. Ένα αναμφισβήτητο γεγονός είναι ότι οι Έλληνες, όπως και όλοι οι λαοί, όταν γράφουν και μιλούν, κάνουν λάθη. Πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ «συντηρητικών» και «προοδευτικών» είναι εν προκειμένω από ποιο σημείο και πέρα μπορεί να γίνει λόγος για λάθος και ποια πρέπει να είναι η αντιμετώπιση αυτών των λαθών. Αν η στάση των «συντηρητικών» χαρακτηρίζεται από ρύθμιση και κανονιστική ακαμψία, η στάση των «προοδευτικών» χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη ανεκτικότητα τόσο ως προς το ποια είναι τα πραγματικά λάθη όσο και ως προς το ότι το φαινόμενο δεν πρέπει να δραματοποιείται, δεν συνιστά θανάσιμο κίνδυνο για τη γλώσσα, παρά αποτελεί μέρος της φυσικής εξέλιξης.

Κατά το αριστοτελικό σχήμα, που παράλληλα με τη διάκριση μεταξύ αριστοκρατίας και δημοκρατίας διακρίνει και τις αντίστοιχες εκτροπές τους, την ολιγαρχία και την οχλοκρατία, μπορούμε και εδώ να εντοπίσουμε εκτροπές των παραπάνω γλωσσικών τάσεων. Στην κληρονομιά της Καθαρεύουσας μπορούμε να αναγάγουμε την κινδυνολογική ρητορική κατά την οποία η Ελληνική απειλείται από λογής λογής κινδύνους, εξωτερικούς και εσωτερικούς. Στους κινδύνους αυτούς περιλαμβάνονται ο δανεισμός ξένων λέξεων, η γλώσσα των νέων, τα λάθη και τα «λάθη» στη χρήση της γλώσσας. Ως «λάθη» εννοώ γλωσσικές χρήσεις που αυθαίρετα χαρακτηρίζονται από ορισμένους λάθη, ενώ έχουν επαρκή θεμελίωση στο γλωσσικό μας σύστημα, π.χ. η έλξη αναφορικού (από όλους όσους θέλουν), η μεταβατική σύνταξη του *αφορώ*, απλολογίες τύπου *περιβαντολόγος* κλπ. Παράλληλα, εδώ και δεκαετίες ακούγονται ιεραμιάδες για λεξιπενία, ευτελισμό και εκβαρβαρισμό της γλώσσας, ο οποίος στην πράξη συγχέεται με τη γλωσσική εξέλιξη. Αυτή η εκτροπή, η οποία συγγενεύει με τον ανορθολογισμό που εκδηλώνεται σήμερα παγκοσμίως ως αντίδραση στις δραματικές

αλλαγές που έχει φέρει η ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας και η παγκοσμιοποίηση, δημιούργησε εύφορο έδαφος στην Ελλάδα και για την ανάπτυξη διαφόρων γλωσσικών μύθων με μεγάλη διάδοση. Έτσι, αν σε άλλες χώρες βρίσκουν έδαφος π.χ. οι θεωρίες του ευφυούς σχεδιασμού, η άρνηση του Ολοκαυτώματος, συνομωσιολογική η θεωρία ότι ποτέ δεν έφθασε ο άνθρωπος στη Σελήνη ή ιστορίες για επαφές με εξωγήινους, στην Ελλάδα ιδιαίτερη διάδοση γνωρίζουν γλωσσικοί μύθοι όπως το *Hellenic Quest*, η ετυμολόγηση των πάντων από τα Ελληνικά, η άρνηση της ινδοευρωπαϊκής θεωρίας ή της φοινικικής προέλευσης του ελληνικού αλφαβήτου.

Από την άλλη πλευρά, ως εκτροπή της «προοδευτικής» πλευράς θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε την ισοπεδωτική αντίληψη που εκδηλώνεται κατά καιρούς από διάφορους γλωσσολογούντες και δεν δέχεται καν ότι υπάρχουν λάθη, αντιτίθεται δε *a priori* σε κάθε γλωσσική κριτική. Η αντίληψη αυτή παρερμηνεύει το δίδαγμα της γλωσσολογίας ότι η γλώσσα είναι ζωντανός οργανισμός και εξελίσσεται. Δεν διακρίνει τη γλώσσα ως θεωρητική έννοια από την επίσημη γλώσσα με την τυποποιημένη σχολική γραμματική και τα λεξικά της, η οποία από τη φύση της είναι κάτι πιο αποκρυσταλλωμένο. Αγνοεί επίσης ότι στο παιχνίδι της εξέλιξης της γλώσσας ανήκει και η αντίδραση σε αυτήν και ότι το τελικό αποτέλεσμα προκύπτει ως σύνθεση ανάμεσα στο καινούργιο (τα λάθη) και το παλιό (την αντίδραση). Όσο αληθές είναι ότι πολλά από τα σημερινά λάθη είναι τα αυριανά σωστά άλλο τόσο ισχύει ότι τα περισσότερα από τα σημερινά λάθη δεν θα βρουν απήχηση στο μέλλον. Η ιστορία της γλώσσας δεν είναι μόνο οι αλλαγές της· είναι και οι απόπειρες για αλλαγή που δεν είχαν συνέχεια.

Τελικά υπάρχει Γλωσσικό Ζήτημα σήμερα;

Αν από τα παραπάνω διαπιστώνουμε ότι τα γλωσσικά θέματα εγείρουν το ενδιαφέρον πολλών, εξάπτουν ενίοτε τα πνεύματα και αποτελούν πεδίο συγκρούσεων μεταξύ διανοουμένων, αυτό δεν σημαίνει ότι αμφισβητείται στην ουσία της η Δημοτική ως βάση για την επίσημη γλώσσα των Ελλήνων. Το Γλωσσικό Ζήτημα έκλεισε το 1976 οριστικά, όχι επειδή ψηφίστηκε ένας σχετικός νόμος αλλά επειδή ήταν παραπάνω από ώριμο να κλείσει. Αυτό επιβεβαιώνεται εμπράκτως από τη γλώσσα στην οποία είναι γραμμένα ακόμη και τα επικριτικότερα κείμενα κατά της Μεταρρυθμίσεως του 1976.

Παρ' όλο λοιπόν που μπορούμε και σήμερα να διακρίνουμε σε αυτές τις αντιπαραθέσεις την ιδεολογική κληρονομιά της Καθαρεύουσας από τη μια πλευρά και της Δημοτικής από την άλλη, το ίδιο το Γλωσσικό Ζήτημα δεν είναι σήμερα ζωντανό. Αυτό που παραμένει ζωντανό είναι οι ιδεολογικές διαφορές σε μία σειρά από κοινωνικά, πολιτικά, πολιτισμικά και παιδαγωγικά ζητήματα, οι οποίες και το γέννησαν. Οι διαφορές αυτές αποτελούν λίγο-πολύ τον καμβά της γενικότερης ιστορίας των ιδεών στη νεότερη Ελλάδα. Μπορεί να οδηγούν ενίοτε σε οξύτατες συγκρούσεις, θα ήταν όμως δύσκολο να φανταστούμε την πνευματική ζωή στην Ελλάδα διαφορετικά. Οι συγκρούσεις αυτές δίνουν οξυγόνο στη

Η κληρονομιά του Γλωσσικού Ζητήματος

σύγχρονη πνευματική ζωή, κρατούν τους πνευματικούς της ανθρώπους σε εγρήγορση και αποτελούν τροφή προβληματισμού για όλους μας.

